

СПРИЙНЯТТЯ ТРАДИЦІЙНОГО КОБЗАРСЬКОГО ВИКОНАВСТВА В СЕРЕДОВИЩАХ СТУДІЮЮЧОЇ МОЛОДІ МІСТА ХАРКОВА

Костянтин Черемський

УДК 787.6:78.073–057.87(477.54)

Позитивні результати, отримані під час ознайомлення учнів середніх шкіл і студентів вищих навчальних закладів Харкова з елементами традиційного кобзарського виконавства, свідчать про актуальність творчого набутку українських народних співців у комплексному вихованні сучасної молоді й доводять перспективність активного залучення сучасних виконавців на народних інструментах до різноманітних освітніх програм краю.

Ключові слова: кобзар, співець, традиційне виконавство, сприйняття.

The positive results perceived during the Kharkiv secondary and higher school students' acquaintance with the elements of traditional Kobzar performance indicate the topicality of artistic heritage of Ukrainian folk performers in the comprehensive upbringing of modern youth and prove the perspective of the active attraction of the modern folk instrumental performers to the various regional educational programs.

Keywords: Kobzar, performer, traditional performance, perception.

Психопрофілактична роль автентичної музики в суспільстві є загально визнаною. Відомо, що традиційна музика не менш ефективно за класичну активізує інтеграцію когнітивних та емоційних процесів мозку, урівноважує й синхронізує роботу його півкуль, має здатність специфічно впливати на психоемоційний стан людини [1]. Уважають також, що підсвідомий людський потяг до традиційної музики є фізіологічно й психогенетично зумовленим [2, с. 64, 175; 3, с. 242, 243]. Впливаючи позасвідомо на організм, народна музика здатна гармонізувати в слухача взаємозв'язок внутрішнього і зовнішнього світу, нейтралізувати його агресивність, загалом сприяти врівноваженню громадських процесів у суспільстві, спонукати до його більшої відкритості [4]. Ураховуючи це, серед творчих громадських інституцій набуває поширення стратегія використання надбання традиційної музичної культури як одного з важливих джерел переосмислення сучасною молоддю власного світогляду і як засобу виховання в молодіжному середовищі гуманістичних та моральних ідеалів [5, с. 90–94; 6]. Для підтвердження зазначеного творчі колективи Харківського кобзарського цеху, Фонду національно-культурних ініціатив імені Гната Хоткевича і Харківської крайової організації

Спілки української молоді протягом 2005–2009 років організували експериментальні виступи в середніх та вищих навчальних закладах. Роботу проводили в рамках соціальних проектів, які здобули офіційні перемоги на конкурсах ініціатив молодіжних організацій Харківської обласної державної адміністрації і Харківської міської ради, отримавши юридичні підстави й відповідні дозволи для участі в позакласній роботі в навчальних закладах Харкова (проекти: «До витоків народної душі» (2005), «Сходинки духовності» (2006), «Через традиційну культуру до духовності» (2007), «Жива пам'ять» (2008), «Живі струни» (2009)).

За мету ставили дослідження впливу мистецького набутку традиційного кобзарства на сучасну студіюючу молодь Харкова. У зв'язку з поставленою метою визначено такі завдання: 1) об'єктивно з'ясувати рівень сприйняття традиційного кобзарського виконавства в сучасному молодіжному середовищі; 2) визначити, які музичні інструменти з кобзарського «арсеналу» є найбільш цікавими для молоді; 3) знайти найоптимальніші форми зацікавлення молодих людей давньою українською музикою, автентичними музичними інструментами тощо.

Програма проекту передбачала послідовну творчу роботу з групами харківської студіюючої молоді із залученням провідних митців-виконавців на традиційних музичних інструментах. Зокрема, було заплановано мистецькі бесіди-зустрічі; виступи сучасних молодих виконавців, які володіють давніми народними інструментами; виставки реставрованих і реконструйованих автентичних музичних інструментів; заняття з виготовлення давніх народних інструментів і вивчення старовинного пісенного репертуару.

Специфіка виступів охоплювала всі жанри традиційного кобзарського репертуару (псалми, канти; епічні, історичні, жартівливі твори; танці тощо). Було використано відновлений за автентичними зразками традиційний співацький інструментарій, що побутував на Слобожанщині: кобзу, бандуру, колісну ліру, «шоломовидні» гуслі, гудок, торбан. Виконавцями, лекторами, організаторами майстер-класів і творчих зустрічей виступали братчики Харківського кобзарського цеху, які були всебічно підготовлені за «цеховою методикою» подвижників сучасного виконавства на автентичних кобзарських інструментах (так звана школа Георгія Ткаченка — Миколи Будника). Середній вік учасників творчої групи становив 25 років. Характерно, що ніхто з подвижників не мав вищої музичної освіти і за характером основної роботи не працював у культурно-мистецьких закладах (за фахом — інженери, педагоги, лікарі).

Цільову аудиторію становили учні середніх шкіл (здебільшого середніх і старших класів), а також студенти молодших курсів вищих навчальних закладів.

До проектної діяльності було залучено 21 навчальний заклад Харкова: 16 середніх шкіл і гімназій (14 — загальноосвітнього спрямування, 2 — гуманітарного профілю, 2 — технічного), 5 вищих навчальних закладів (3 — гуманітарного профілю, 2 — технічного).

Загалом у проекті задіяли 6 тис. 987 молодих людей: «молодша» група — 9–12 років (20 %), «середня» група — 13–17 ро-

ків (65 %), «старша» група — від 18 років (15 %).

У статевому розподілі дівчата склали 58 %, хлопці — 42 %. У національному розподілі українці становили — 72 %, росіяни — 23 %, інші національності — 5 %.

Оцінку ефективності заходів проекту проводили методом стандартного анкетування з використанням стислого тестування і визначення оцінки якості за п'ятибальною системою, а також методами загального й вибіркового безпосереднього опитування учасників одразу після проведення заходу і відтермінованим — через 1–6 місяців. Відмова від анкетування становила не більше 1,2 %. Загальна похибка оцінювання складала близько 0,6 %.

Проведені в навчальних закладах дослідження щодо сприйняття сучасною студіюючою молоддю традиційного кобзарського виконавства завершилися доволі цікавими результатами, які мають важливе прогностичне значення. Однак перед тим, як поділитися найсуттєвішими з них, спинімося на типових труднощах, що постали перед нашою групою під час роботи в навчальних закладах. Зокрема, на початку реалізації свого проекту було виявлено принаймні два негативні фактори, які, здавалося, могли би покласти край усім оптимістичним потугам ентузіастів. З одного боку, 82,6 % залучених до проекту учнів харківських середніх шкіл ніколи не бачили, ба навіть не чули автентичні кобзарські інструменти — кобзу, бандуру чи колісну ліру. Не кажучи вже про значно архаїчніші інструменти — гудок і різновиди гусел. Іншим чинником були існуючі з тоталітарних часів національно нігілістичні стереотипи, що негативно впливали на учнівське бачення музичної спадщини українського народу загалом. Зокрема, уявлення про бандуру, як про незграбний, нудний і навіть маргінальний або, за сленговим визначенням, «відстійний» інструмент мало 24,7 % «середньої» і «старшої» груп аудиторії. Переконаваннями, що на бандурах грають лише сумнівної репутації жінки й невдахи-чоловіки під час «нецікавих», «замовлених», «офіційних» концертів поділилися 14 % опитаних учасників «старшої» групи.

Однак у процесі своєї діяльності подвижники сучасного кобзарства змогли зініціювати суттєві позитивні зміни в зазначених групах молоді. За оцінками опитуваних, визначальними в цьому були *відкритість*, *щирість* і *відвертість* ентузіастів. Ці риси допомагали знайти довірливий контакт у всіх групах слухачів, досягнути живого відгуку на інформаційно насичену й офіційно незаангажовану програму співців-музикантів. Поява сучасного, незалежного й оригінального в спілкуванні, знаючого й вправного виконавця-кобзаря могла за кілька хвилин творчого контакту докорінно змінити атмосферу слухачької аудиторії. Упереджене ставлення до традиційної народної музики й інструментарію зникало майже «на очах», у процесі ознайомлення молоді з питомими, автентичними взірцями.

Найоптимальнішими і найефективнішими були визнані виступи перед невеликими групами слухачів (клас або навчальна група до 30 осіб), під час навчального процесу (у контексті уроку, занять тощо) і в тематичних межах одного уроку (45 хв). Часто такі виступи виявлялися доречними до теми, яку пропонував учням педагог. Проникливо ілюструючи матеріал, співець, наприклад, міг художньо розвинути його актуальні сторони й зробити доступним та зрозумілим для неформального сприйняття молодіжної аудиторії. Проте нерідко виконавець самостійно визначав тематику свого виступу, залежно від специфіки вікового, національного, статевого складу колективу слухачів, а також особливостей його інтелектуального й культурного рівня.

Беззаперечно, що успіх виступу залежав від майстерності співця, його якостей і мистецького хисту. Однак стійко існуючу й раціонально ще не пояснену, *внутрішню готовність* різновікової молоді сприймати автентичну музику й традиційний музичний інструментарій було зафіксовано в усіх охоплених проектом групах, незалежно від профілю навчального закладу. Ступінь цього сприйняття залежав лише від уміння виконавця зняти нестійкі нашарування стереотипів, розкомплексувати слухачів й спо-

нукати їх до відвертого діалогу. Отже, навіть нетривалі спілкування учасників кобзарського цеху з колективами студіюючої молоді були здатні значно підвищити рівень сприйняття традиційної української музики, автентичного музичного інструментарію в середовищі слухачів. Причому, у супереч існуючим уявленням, інтерес до традиційного кобзарського виконавства в молодіжних колективах зростав від зустрічі до зустрічі зі співцем (співцями).

Незважаючи на різноманітність слухачів, виконавець на традиційних кобзарських інструментах завжди шукав спільну з аудиторією мову й намагався перевести розмову з монологу на діалог. Початкова оцінка колективу слухачів виконавцем, виявлення особливостей (у тому числі вікових, статевих, національних, інтелектуальних) дозволяли адекватно формувати програму виступу й знаходити цікаві можливості для дискусії.

Доречні включення виконавцем казки або історичних творів нерідко робили виступ більш колоритним. Проте такі намагання ніколи не перетворювалися на механічні «загравання» з аудиторією і ніколи не були позначені профанацією співацького надбання. Перебільшена «награність» виконавця, акцентований артистизм не досягали своєї мети й переважно сприймалися аудиторією дуже стримано. Значно більшого враження і впливу на слухачів справляли виконавці, які виступали щиро й безпосередньо.

Важливих висновків організатори дійшли й щодо подання традиційного репертуару кобзарів і лірників. Розуміючи невідповідність аудиторії, з метою досягнення поступового й стійкого комплексного мистецько-естетично-духовного ефекту спершу виконували твори вже адаптовані виконавцем до сучасного сприйняття (фрагменти пісень, танців, псалмів, компактні, але логічно вивірені блоки епічних творів тощо). Під час наступних зустрічей репертуар розширювали — виконували складніші й поважніші взірці.

Школярі й студенти цікавилися в рівній мірі всіма інструментами «співацького» ряду,

хоча певними перевагами користувалися все ж таки колісні ліри. Очевидно, специфічне, нерідко сугестивне звучання цього інструмента, так звана «лірна монотонія», перегукується з близькими молоді феноменами сучасного музичного простору.

Зазвичай контакт із молодіжним середовищем майже завжди відбувався краще й повніше, коли поряд з аудіально-зоровим пропонували й тактильний спосіб пізнання традиційного музичного інструментарію. Зокрема, коли молода людина не лише слухала й спостерігала гру співця, але й дотиком власних рук відчувала автентичний музичний інструмент, то в неї виникало бажання на ньому заграги. Характер виступу виконавця передбачав вільний доступ слухачів до всього демонстрованого арсеналу кобзарських інструментів. У програмі виступу подвижників кобзарського цеху завжди відводили особливе місце пересувній виставці музичних інструментів і мобільній «кобзарській майстерні».

Значної уваги надавали короточасному включенню всіх бажаних до процесу виготовлення музичних інструментів. Було помічено, що навіть мінімальна участь у майстровому процесі, наприклад, спроба здійснити кілька пасів теслом, стругом або стамескою сприяла зміні внутрішнього ставлення молоді людини до музичного інструмента. Нерідко зосередженню уваги слухачів сприяли й традиційні майстрові жарти: «Дівчата, візьміть стружки від бандури та киньте їх у борщ — наснитися суджений». Більшість аудиторії реагувала своєрідно: не лише дівчата, але й хлопці швидко розбирали стружки, що допомагало вільному і невимушеному діалогу.

Загалом, після кожного творчого спілкування виконавця-кобзаря з молодіжною аудиторією, зазвичай устанавлювався довірливий, щирий контакт, який важко досягти під час сценічних форм виступів.

Підсумовуючи результати роботи, було отримано такі дані. 92 % опитаних учнів і студентів, незалежно від вікової групи, статі, національності, оцінили зустрічі з виконавцями на співацьких інструментах позитивно. За п'ятибальною системою вищу оцінку надали

понад 87,5 % слухачів-респондентів. Бажання продовжити зустрічі щодо традиційної музичної культури в перспективі висловило 75,3 %. Причём 68,2 % опитаних хотіли б, щоб ознайомчі заняття з української традиційної музики були інтегровані до навчальної програми середніх і вищих навчальних закладів. 82,1 % учнів вважали за необхідне, щоб виконання традиційного кобзарського репертуару (думи, псалми, історичні пісні тощо) наочно ілюструвало б відповідні теми уроків. У свою чергу творчій групі виконавців проекту найбільше сподобалися в роботі з молоддю правдиво піднесена атмосфера слухацьких кіл, цікаві й небайдужі запитання, а також загальне бажання продовжувати й надалі творче спілкування.

Зустрічі подвижників музикування на автентичних кобзарських інструментах зі студіюючою молоддю проводили виключно на волонтерських засадах. Закономірно, що вони не змогли охопити великої кількості навчальних закладів Харкова. Однак позитивні результати, отримані під час ознайомлення учнів середніх шкіл і студентів вищих навчальних закладів Харкова з елементами традиційного кобзарського виконавства, свідчать про актуальність творчого набутку українських народних співців у комплексному вихованні сучасної молоді. Було виявлено, що в середовищі учнівської і студентської молоді Харкова таїться значний потенціал для адекватного сприйняття, а зрештою, і зацікавленості традиційними українськими інструментами, притаманним їм репертуаром, історією й перспективою розвитку. Реалізація цього потенціалу є вдячним заняттям для цілеспрямованих педагогів середніх і вищих навчальних закладів, які переймаються всебічним розвитком своїх вихованців.

Навіть невеликий досвід, отриманий під час роботи з учнями середніх шкіл та студентами вищих навчальних закладів міста, уже нині дає підстави позитивно розглянути перспективу активного залучення сучасних виконавців на традиційних кобзарських (співацьких) інструментах і майстрів народних інструментів до різноманітних освітніх програм краю.

1. Уэйнбергер Н. Музыка и мозг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wsyachina.narod.ru/biology/brain_13.html.

2. Мацевский И. В. Народная инструментальная музыка как феномен культуры. – Алматы : Дайк-Прес, 2007. – 517 с.

3. Хай М. Й. Музично-інструментальна культура українців (Фолкльорна традиція). – К. ; Дрогобич, 2007. – 542 с.

4. Салімонович Л. Генетика пісні. Звукова вібрація автентичної музики здатна творити дива.

Чи ж не тому народу не дають слухати його справжній фольклор? // Україна молода. – 2010. – 15 черв. (№ 107).

5. Гусак Р. Д. Експозиція «Живі струни» та виховання студентської молоді // Український народний музичний інструментарій. Історія, теорія і методи дослідження : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 21–22 трав. 2009 р., Київ. – К., 2009. – 346 с.

6. Живі струни. Традиційні співацькі інструменти у комплексному вихованні молоді. Буклет проекту. – Х., 2009. – 20 с.